

**АНАЛИЗ НА ТРУДОВИТЕ РЕСУРСИ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО НА
ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ
ANALYSIS OF THE LABOUR RESOURCES IN AGRICULTURE IN
THE REGION OF PLOVDIV**

**Васко Копривленски*, Виолета Дириманова
Vasko Koprivlenski, Violeta Dirimanova**

***E-mail: koprivlenski@au-plovdiv.bg**

Abstract

The study was conducted in the Plovdiv region, which is one of the most intensive agricultural regions in Bulgaria. The agricultural production in the region such as vegetables, fruits, grapes and livestock is developed with priority. They are characterized by high labour intensity. The present status of labour resources is essential for the development of the farms in the region. The aim of this article is to analyze and assess the condition of labour resources, to monitor the track of trends in their development and to show the best practices in the production. In this regard, assessment of labour resources has been done in three farms according to their number, age, gender and qualifications.

Key words: animal-crop production farms, labour resources, Plovdiv region.

ВЪВЕДЕНИЕ

Присъединяването на България в ЕС доведе до сложни демографски движения, в резултат на които голяма част от работната сила в селското стопанство мигрира в други отрасли и други държави. Това движение на трудови ресурси доведе до намаляване на работната сила както в страната, така и в селското стопанство като основен отрасъл за България. За периода 2000-2012 г. по данни на Евростат над 364 хил. работни места в селското стопанство бяха закрити. Откриха се редица негативни тенденции в земеделския сектор: застаряване на човешките ресурси, ниско ниво на заплащане на труда в аграрния сектор, ниско ниво на обучение и самообучение на кадрите, незадоволителни управленски умения на мениджърите, незадоволителна квалификация на персонала, липса на достатъчен административен капацитет и др. *В тази връзка целта на настоящото изследване е да анализира и оцени състоянието на трудовите ресурси в конкретни обекти на наблюдение, да анализира тенденциите на тяхното развитие и да покаже добрите практики в отрасъла.*

Анализът на труда и работната сила в селското стопанство преминава през изясняване на икономическите категории *работна сила* и *трудова ресурси*. Работната сила е основен фактор за развитие на производството и социалния прогрес на държавата. От неговата численост, демографски и квалификационен състав, ориентация и мотивация, степен на участие в икономическите процеси зависи в значителна степен динамиката и ефективността на икономическия растеж в национален план. Формирането и изменението на работната сила се основават на трудовите ресурси. Те са количествена съвкупност от хора с определен комплекс от качествени характеристики в непосредствена връзка с естествения възпроизводствен процес на населението и развитието на производителните сили. За тяхната численост се съди по биологичните свойства на населението в трудоспособна възраст от 16 до 65 г. за мъжете и до 60 г. за жените. Това е икономически активното население, което включва наетите работници и безработните, които активно търсят работа.

В селското стопанство се включват постоянните и сезонните работници, наети по трудов договор, и неплатените работници, семейната и несемейната работна ръка, пенсионери и безработни. Последните две категории, използвайки селското стопанство като допълнителен източник на доходи, представляват значителна част от работната сила в земеделието.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Анализът на трудовите ресурси обхваща проучването на състоянието и измененията в числеността и структурата на работната сила в селското стопанство в България. Във входа на изследването то служи като основа за следващите етапи на анализа, насочени към оценката на осигуреността на производството с необходимите трудови ресурси и степента на тяхното използване. В тази връзка са използвани два основни показателя: списъчен брой и средносписъчен брой на работниците.

Списъчният брой на работниците включва всички постоянно заети в основната дейност на стопанството, временно наетите за повече от един ден и работниците от неосновните или допълнителни, странични дейности, наети за повече от пет дни. *Числеността на работещите* в стопанството за определен период (месец или година) се характеризира чрез показателя средносписъчен брой работници. За растениевъдството той е установен като средноаритметична величина от общия им брой в началото и в края на годината. В животновъдството този показател е определен въз основа на календарния фонд работно време – 365 дни годишно. За постоянно заетите в мениджмънта и страничните, неземеделски дейности е изчислен на база реалния фонд работно време – около 250 дни годишно.

Изменението на числеността на работната сила се установява чрез коефициентите за движение на трудовите ресурси, а именно: коефициент на обновяване на работната сила и коефициент на текучество (напускане). По наше мнение, заради сезонния характер на земеделското производство и големия брой временни работници посочените коефициенти нямат особено

познавателно значение в отрасъла. Тяхното прилагане е целесъобразно при анализа на дейността на едри фермерски стопанства и земеделски кооперации, и то главно по отношение на постоянно заетите работници.

Анализът за състава на работната сила е насочен към установяване на състоянието и настъпилите изменения в броя на различните групи и категории трудови ресурси, обособени по следните основни признаци: според отношенията на собственост; според заетостта; броя на трудовите ресурси по категории и групи персонал, по професии, функции и дейности характеризира персоналия състав на работната сила; броят и категориите работна сила по отделни отрасли, производства и обособени дейности.

Структурата на трудовите ресурси е изразена чрез относителния дял на всяка категория работници от общия брой на заетите в стопанството.

Качествената характеристика на трудовите ресурси е направена по професия, специалност, възраст, пол, образование и квалификация.

За целите на изследването е използвана информация от първичната отчетност на три земеделски стопанства в Пловдивска област, които до голяма степен очертават общите проблеми на трудовите ресурси и дават основание да се направят достоверни изводи. В настоящото изследване обектите са обозначени като Ферма 1, Ферма 2 и Ферма 3 с цел да се запази тяхната конфиденциалност.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНИЯ

Характеристика на трудовите ресурси в земеделието в Пловдивска област

В Област Пловдив през 2010 г. в земеделските стопанства са работили 65 835 души (без сезонните работници), като обемът на вложения от тях труд е 34 102 годишни работни единици (ГРЕ). Като семейна работна ръка участват 60 856 лица или 92% от заетите в селското стопанство в областта. Несемейната работна ръка (наети лица) са 4979, които формират 8% от заетите. Те са отработили общо 4515 ГРЕ. Жените са 44% от заетите, а мъжете – 56%. Пенсионерите, влагащи труд в земеделските стопанства, са 30% от заетите, а работещите до 34 години са 10%. От 30 445 управители на стопанствата 80% са мъже, а 20% са жени. Управителите са отработили общо 16 479 ГРЕ. До 34-годишна възраст са 6% от тях, а 39% са над 64 години (табл. 1).

Таблица 1. Работна сила за България и Пловдивска област
Table 1. Labor force for Bulgaria and Plovdiv Region

Работна сила	България			Област Пловдив		
	Работна сила общо	Семейна работна сила	Несемейна работна сила	Работна сила общо	Семейна работна сила	Несемейна работна сила
Брой лица, влагащи труд в стопанствата	738 634	681 466	57 168	65 835	60 856	4979
Вложен труд в ГРЕ	389 107	336 766	52 341	34 102	29 587	4515

Анализ на състоянието на трудовите ресурси в обектите на изследване

Първи обект Ферма 1 е смесена животновъдно-растениевъдна ферма в област Пловдив и е създадена през 1996 г. Тя е специализирана за производство на мляко и за угодяване на телета. В момента притежава 300 дойни крави, 100 юници и 200 телета. Животните са от породите Холщайн и Редхолщайн. Основното стадо от 300 крави се използва за млекопроизводство. Получените женски телета се отглеждат за ремонтни животни, а мъжките се угодяват. Доенето на кравите се извършва с централен млекопровод, който е изготвен по проект по програма "САПАРД" за оборудване на доилна зала. Фермата е наела под аренда 4000 декара обработваема земя за производство на необходимия фураж. За напояване се използват подземни водни ресурси. Метеорологичните условия на района са благоприятни за отглеждане на земеделските култури и животни. Сградният фонд на фермата се състои от: склад – 500 кв. м, плевни – 1000 кв. м, обори – 4000 кв. м с масивни конструкции, хранилки, водопой, стопански двор – 5000 кв. м. Оборите са на разстояние 50 м от водоизточниците. Фермата притежава трактори, комбайни, косачки и друг прикачен инвентар.

Трудови ресурси във Ферма 1 – работят 34 души персонал, като всички са наети и не са членове на семейството. Спрямо данните от таблица 2 мъжете във фермата са 61,7%, а жените – 38,3%. Несемейната работна сила е 100%. С основно образование са 26,5% от заетите, а 73,5% са със средно образование. Част от персонала е преминал редица курсове за допълнителна квалификация. Тези курсове са свързани с изкуственото осеменяване и селектирането на стадото. Данните в таблица 2 показват, че най-голям е относителният дял на заетите на възраст между 35-44 години – 35,2%, а най-малък е дялът на заетите на възраст под 24 години – 5,8%. През периода 2011-2013 г. няма промяна в трудовите ресурси на фермата. Добрата капитализация на фермата и обезпечеността с работна сила ни дават основание да считаме, че в нея са създадени благоприятни условия за устойчиво развитие. Налице е дългогодишна традиция за преквалификация и издигане на качествено ниво на работната сила в съответствие с модернизацията на фермата. Текуществото на кадрите е сведено до минимум.

Таблица 2

Брой на лицата, заети във ферма "Ферма 1", в зависимост от пол, образование и не/семейна работна сила и по възрастови групи
Table 2: Number of persons employed at a Farm 1, depending on gender, education and non/family labor force, and by age groups

Пол, образование и не/семейна работна сила						
Заети лица общо	По пол		Семейна работна сила	Несемейна работна сила	Образование	
	Мъже	Жени			Мъже	Жени
34	21	13	0	34	9	25
Възрастови групи						
Възраст	Под 24 г.	25-34 г.	35-44 г.	45-54 г.	55-64 г.	Над 64 г.
Брой	2	6	12	7	4	3

Втори обект Ферма 2 се намира в област Пловдив и е създадена през 2008 г. Основната дейност на фермата е производството на мляко и угодването на телета. За нуждите на животните се обработва земя. Това прави фермата със смесен характер – животновъдно-растениевъдна. В момента се отглеждат 120 дойни крави, 80 юници и 80 телета. Животните са от породите Черно-шарено говедо и Холщайн. Фермата притежава 1500 декара обработваема земя за производство на необходимия фураж. Част от земята е собствена, а останалата е под аренда. Основната култура, която се отглежда, е люцерна, останалите са зърнени култури. Сградният фонд на фермата се състои от 2 плевни по 440 кв. м., обор от 480 кв. м с масивни конструкции, хранилки, стопански двор. Фермата притежава трактори, косачки и друг прикачен инвентар, но не притежава комбайн. "Ферма 2" инвестира в своето развитие по два проекта с финансови средства по мярка 112 "Създаване на стопанства на млади фермери" и по мярка 121 "Модернизиране на земеделските стопанства" от Програмата за развитие на селските райони (2007-2013). Оборудвана е с модерна доилна инсталация и управлението на производствените процеси е изцяло компютъризирано.

Трудови ресурси във "Ферма 2" – работят 11 души персонал, като всички са наети и не са членове на семейството. Спрямо данните от таблица 3 мъжете във фермата са 54,5%, а жените са 45,5%. Работниците с основно образование са 63,6%, а тези със средно – 36,4%. Несемейната работна сила отново е 100%. Данните в таблица 3 показват, че най-голям е относителният дял на заетите работници на възраст между 45-54 години, а най-малък дял – на заетите работници на възраст 55-64 години. Тук, за разлика от първата ферма, която разгледахме, няма представители от групите под 24 години и над 64 години. През периода 2011-2012 г. заетите във фермата са 10, а през 2013 г. е назначен още един висококвалифициран работник за обслужване на компютърната система. Квалификационното ниво на персонала е в съответствие с дейността на фермата, налице е стремеж за повишаване квалификацията на работниците съобразно със степента на модернизация.

Таблица 3

Брой на лицата, заети във ферма "Ферма 2", в зависимост от пол, образование и не/семейна работна сила и по възрастови групи
Table 3: Number of persons employed at a Farm 2, depending on gender, education and non/family labor force, and by age groups

Пол, образование и не/семейна работна сила						
Заети лица общо	По пол		Семейна работна сила	Несемейна работна сила	Образование	
	Мъже	Жени			Мъже	Жени
11	6	5	0	11	7	4
Възрастови групи						
Възраст	Под 24 г.	25-34 г.	35-44 г.	45-54 г.	55-64 г.	Над 64 г.
Брой	0	2	3	5	1	0

Трети обект Ферма 3 се намира в област Пловдив и се развива паралелно в две сфери – животновъдство и земеделие. Фермата е създадена

през 1998 г. Тя е специализирана за производство на мляко и за угодяване на телета. В момента фирмата разполага с около 400 броя животни, от които 232 бр. са дойни крави, а останалите са юници и телета. Отглежда се едър рогат добитък от породите Черно-шарено говедо, Кафяво говедо и Холщайн. Фермата има под аренда около 3000 декара обработваема земя за производство на необходимия фураж. Проблемът на слабите почви и ниските добиви е решен с изграждането на модерна хидропонна система за отглеждане на ечемик. Високотехнологичните въведения във фермата, свързани с осигуряването на фуражния баланс, са решени с привличането на инвестиции на стойност 258 000 евро. Механизацията на фермата е осигурена от трактори, косачки, комбайни, балировачки и различен прикачен инвентар. Най-новата техника във фермата са самоходен миксер за фуражите, тороразпръскващи ремаркета, закупени с парите, отпуснати от одобрения проект по мярка 121 "Модернизиране на земеделските стопанства" от Програмата за развитие на селските райони 2007-2013 г. Създадени са всички предпоставки за повишаване на производителността на труда и реализирането на високи икономически резултати от дейността на фермата.

Таблица 4

Брой на лицата, заети във ферма "Ферма 3", в зависимост от пол, образование и не/семейна работна сила и по възрастови групи

Table 4: Number of persons employed at a Farm 3, depending on gender, education and non/family labor force, and by age groups

Пол, образование и не/семейна работна сила						
Заети лица общо	По пол		Семейна работна сила	Несемейна работна сила	Образование	
	Мъже	Жени			Мъже	Жени
16	9	7	3	13	11	2
Възрастови групи						
Възраст	Под 24 г.	25-34 г.	35-44 г.	45-54 г.	55-64 г.	Над 64 г.
Брой	3	1	6	3	3	0

Трудови ресурси във "Ферма 3" – заети са 16 човека, като 13 от тях са наети, а останалите са членове на семейството на собственика. Според данните в таблица 4 мъжете във фермата са 56,2%, а жените са 43,8%. Несемеината работна сила е 81,3%, а семейната работна сила е 18,7%. Единствено тук от трите ферми имаме заети от семейството на собственика. Работниците с основно образование са 68,7%, а тези със средно - 12,5%. Работниците с висше образование са 18,8%. Това се дължи на факта, че трима членове от семейството на собственика, включително и самият собственик, работят във фермата. Само те са с висше образование и професионална квалификация, свързана с животновъдството и земеделието. Данните в таблица 4 показват, че най-голям е относителният дял на заетите работници на възраст 35-44 години, а най-малък дял – на заетите работници на възраст 25-34 години. Тук също няма представители от групата над 64 години. Постигнат е благоприятен синхрон между техническото и

технологичното оборудване на фермата и квалификационното ниво на заетите в нея.

Обобщен анализ на състоянието на трудовите ресурси в обектите на изследване

Данните в таблица 5 показват, че най-голям дял от работещите в животновъдно-растениевъдните ферми, които разгледахме, заемат наетите мъже със средно образование, които са на възраст между 35 и 44 г. Информацията в изследваните обекти се различава съществено от средните за страната. Според таблица 1 несемейната работна сила за област Пловдив е 7,5%, а според нашите данни тя е 95% в изследваните обекти. Най-много от заетите в сектора се намират във възрастовата група над 64 години (таблица 1), а в изследваните обекти тази група има най-малко заети. Според данните за страната най-много от заетите в сектора имат завършено само основно образование, а при разглежданите от нас ферми най-голям дял заемат работниците със средно образование. Данните за половата структура и за броя на хората, завършили висше образование, съвпада.

Таблица 5

Обобщена информация на трудовите ресурси за трите разгледани ферми
Table 5: Aggregated information on the labor resources for the three examined farms

Образование			Пол		Не/семейна работна сила	
Основно	Средно	Висше	Мъже	Жени	Несемейна работна сила	Семейна работна сила
44,2%	50,8%	5%	59%	41%	95%	5%
Възраст						
Под 24 г.	25-34 г.	35-44 г.	45-54 г.	55-64 г.	Над 64 г.	
8,1%	14,7%	34,5%	24,5%	13,2%	5%	

Тези разлики се получават поради факта, че Ферма 1, Ферма 2 и Ферма 3 са част от малкото добре развити ферми в региона, които са постигнали устойчиво развитие през годините. По-голямата част от животните, отглеждани в региона и в страната, са в малки семейни ферми. Хората, притежаващи такива ферми, нямат възможност да си намерят друга работа било то поради липса на образование или друга причина, или използват семейната ферма за допълнителен доход.

ИЗВОДИ

Резултатите от анализа дават основание за следните изводи:

1. Размерът на земеделските стопанства по отношение на отглежданите животни и площта, осигуряваща фуражния баланс, е предпоставка за снижаване на издръжката на производството, ниската себестойност и високата норма на рентабилност.
2. От гледна точка на оборудването проучваните стопанства се характеризират с добре изградена материално-техническа база, която е

причина за висока производителност на труда и добри производствени резултати.

3. Високата специализация на управителите в стопанствата обуславя по-висока инвестиционна активност за изработване на бизнес проекти за привличане на финансови средства.

LITERATURE

Nedeleva, P., 2010. Legal aspects of cooperative farms, Scientific work at Ruse University, volume 49, 7, p. 87.

Savov, S., 1998. Macroeconomics, V edition, "Trakia – M", Sofia, pp. 66-69.

Naumov, N., 1978. Population and labor resources, VII, Sofia, pp. 3–22.

Cholakov, N., 1996. For the invisible hand between population and the economy. Proceeding of the scientific-practical conference, Academic Pubic House UNWE, Sofia, pp. 89–97.

Shopov, D. et al., 1997. Labor economics, Izdatelstvo "Stopanstvo", UNWE, Sofia, p. 18.

Neychev, S., 1998. Labor Economics, Academic Pubic House, University of "Prof. D-r Asen Zlatarev", p. 12.

www.nsi.bg – Official website of National Statistical Institute.

www.mzgar.government.bg – Official website of MAF.

Рецензент – доц. д-р Иван Пенев
E-mail: ipenov@au-plovdiv.bg